8 1/2

Heemkroniek

Heemkundekring "Peelland"

EIGENDOM
HEEMKUNDEKRING
HELMOND-PEELLAND

Uitgave van Heemkundekring

HELMOND

Peelland

Opgericht 24 Mei 1948

Juli 1981 nr. 2

inhoud

DRUKKERS IN HELMOND (deel 2) 32
G.van Hooff

BERICHT VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP-2 49

MIDDELEEUWS AARDEWERK UIT 'D'OUDE HUYS' 54
J.H. van Hooydonk

PIET DE WIT (deel 4) 61
J.Heeren/G.van Hooff

EEN ROMEINSE MUNT UIT STIP=HOUT 66
J.H. van Hooydonk

NOOIT GEZIEN MISSCHIEN? 68
G. van Hooff

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

SECRETARIAAT EN ABONNEMENTEN
C. van Lierop
Helmondselaan 1
5702 NL HELMOND

REDACTIE
J.H.van Hooydonk
G.van Hooff
H.A. van Krieken

REDACTIE-ADRES
Bakelsedijk 59
5701 HB HELMOND

KRINGLIDMAATSCHAP INCLUSIEF ABONNEMENT: f 25,— per jaar
ABONNEMENT ZONDER KRINGLIDMAATSCHAP: f 15,— per jaar
PENNINGMEESTER
J. Verhoeven
p/a Keizerlaan 12,
5708 EE HELMOND
Giro: 2641099
Bank: AMRO-bank Helmond,
rek.nr.48.80.23.300

ISSN 0166-3585

drs G.v.Hooff

– KIEK. MAOR. 't STE GEDRUKT –

DRUKKERS IN HELMOND EN HUN DRUKWERK IN DE 19e EEUW.

(deel 2)

Na het vertrek van A.H.Janssen zet een geboren Helmonder, Ludovicus Josephus van der Wee, het boekdrukkersbedrijf in Helmond voort.(26) Waar deze van der Wee het vak heeft geleerd is onbekend.(27) In 1853 werken op zijn boekdrukkerij- en -binderij twee volwassen knechts.(27a) In 1854 vertrekt L.J.van der Wee echter uit Helmond. Het bedrijfje wordt dan door zijn vader,(28) de boekhandelaar Franciscus Jacobus van der Wee, met een compagnon van buitenaf voortgezet onder de naam: F.J.van der Wee en Cie.(29) De nieuw opgenomen deelgenoot, die met het gehele beheer der zaken belast is, heet Johannes Hubertus Jansen,(30) een jonge Helmondse winkelierszoon. Maar nog geen jaar na de tot standkoming van deze vennootschap komt F.J.van der Wee, de firmant die al het materiaal heeft ingebracht, te overlijden. Enkele dagen voor zijn dood heeft Van der Wee Sr. zijn rechten in de firma overgedragen aan een tweede zoon: Franciscus Laurentius van der Wee. (31) (32) Anderhalf jaar na de dood van zijn vader trekt ook deze, het laatste in Helmond overgebleven lid van de familie van der Wee, weg uit Helmond. Zijn vertrek, eind 1856, zal wel tot de ontbinding van de vennootschap 'F.J. van der Wee en Cie' geleid hebben.(35) De in Helmond achtergebleven partner, J.H. Jansen, heeft in ieder geval ná 1856 de firma niet voortgezet en is ook niet alleen onder eigen naam voortgegaan.(33) Waarschijnlijk beschikte hij niet over voldoende geldmiddelen om voor zichzelf te kunnen

PRIJS-COURANT

VAN

KANTOOR- EN SCHRIJFBEHOEFTEN

TE BEKOMEN BIJ

L. J. VANDERWEE

TE HELMOND,

SCHRIJFPENNEN.

			Cts. DE BOS.	Gl. DE	Cts. 100
No. 1	Witte	band	10		50
» 2	Geel	»	10		55
» 3	Violet	»	15		50
» 4	Rood	»	15		50
» 5	Geel	»	17		60
» 6	Blaauw	»	20		65
» 7	Rood	»	22		75
» 8	Rosa	»	25		80
» 9	Oranje	»	25		85
» 10	Groen	»	25		90
» 11	Rood	»	30	1	05
» 12	Blaauw	»	35	1	30
» 13	Inkarnaat	»	45	1	60
» 14	d.o	»	55	2	00
» 15	d.o	»	70	2	50
	STOMPEN PENNEN.				
» 1	Geel	»	15		45
» 2	Rood	»	77		60
» 3	Oranje	»	20		65
	STALEN PENNEN.				
Ordinaire, het gros					50
Brugpen »					80
Hartpen »					80
Longspoints »					80
Correspondent»					80
d.o D. »					95

ZEGELLAK.

Rood, de pijp van 3 tot 13 Cents.
» het halve Ned. pond » 60 » 2,25 »
Zwart van 10 de pijp het halve Ned. pond 1,75 »

FLESSCHEN LAK.

Best rood, in koeken van een pond.			50
Zwart, groen, geel, bruin dito			45
In al deze kleuren. 15 pijpen op het pond.			60

OUWELS.

No. 1	In kleuren het halve Ned. pond	1	50
» 2	witte geglanste »	1	50

(JULIJ 1855.)

KATHOLIJKE BOEKHANDEL

VAN

F. J. VANDERWEE EN C.ie

te Helmond.

FONDSLIJST.

1 **Betrachtingen** en gebeden ter eere van de smarten der allerheiligste Maagd Maria, door den H. Liguori. *f* 0,20

2 **Boudon,** de liefde van Jesus in het allerheiligste Sakrament des Altaars, door Boudon. enz., in 24. *f* 0,30

3 **Christelijke Bespiegeling** op de eeuwigheid, door Zijne Hoogw. Abelly Bisschop van Rhodus, in 18. *f* 0,30

4 **Christelijke Opvoeding,** dienstig zoo voor ouders, meesters, meesteressen, als voor kinderen, in 18. *f* 0,15

beginnen en kon hij geen nieuwe financier (als vennoot) vinden. Vanaf eind 1856 tot 1866 wordt het boekdrukwerk in Helmond als enige dan verzorgd door Nicolaas Hendrik van den Boom. Gezien de overeenkomst in typografisch materiaal, gebruikt door de firma van F.J. van der Wee en Cie ! en de fa. ' N.H.van den Boom ' mogen we aannemen dat het laatste bedrijf de inventaris van de eerstgenoemde firma heeft overgenomen.(34)

GEBED

TOT DEN H. ALOYSIUS,

OM DE DEUGD VAN ZUIVERHEID TE BEKOMEN.

Heilige Aloysius, ware spiegel van Engelachtige zuiverheid, ik stel de reinheid van mijn ligchaam en van mijne ziel onder uwe minnelijke zorg, U zeer ootmoedig biddende mij te willen bevelen aan Jesus Christus, het Lam zonder vlekken, en aan Zijne welbeminde Moeder, de Maagd aller Maagden.

Gedoog niet dat mijne ziel ooit besmeurd worde met de minste vlek van onzuiverheid, maar zoodra gij mij in gevaar ziet, kom mij te hulp, en sta mij bij, uit mijn hart verbannende alle oneerbare denkbeelden en vertooningen, door eene heilige overdenking op den gekruisten Jesus en zijne heilige Moeder, door eene zalige overweging der eeuwigheid en pijnen der Hel; opdat ik door vrees en liefde in mijn hart, mij steeds kuisch en onbevlekt moge bewaren. Amen.

Onze Vader...., wees gegroet....

Aflaat van 100 dagen voor bovenstaand Gebed, eens daags; vergund door Z. H. Pius VII, welken ook aan de Geloovige Zielen in het Vagevuur kan toegevoegd worden.

L. J. Van der WEE.— Helmond.

Bid voor de Ziel Zaliger

FRANCISCUS JACOBUS VANDERWEE,

Geboren te Antwerpen den 24 Julij 1794, en overleden te Helmond den 25 Mei 1855.

EN VOOR DE ZIEL VAN DESZELFS HUISVROUW

WILHELMINA KLUMPERS,

Geboren te Helmond den 28 October 1788, en aldaar overleden den 30 October 1836.

Dit is onze roem, dat ons geweten ons getuigt, dat wij in eenvoudigheid des harten en in opregtheid in deze wereld verkeerd hebben.
II. Cor. I. 12.

Daar is geene opregte vrijheid noch ware vreugde dan alleen in de vreeze Gods en een goed geweten. Nav. v. Chr. 1. B. XXI. h.

Hij is niet ontevreden geworden tegen God, omdat de plaag der blindheid hem was overkomen; maar hij is onbeweegbaar gebleven in de vreeze des Heeren, God dankende al de dagen zijns levens.
Tob. II. 13. 14.

U, mijn Zoon, verzoek ik, waar gij u ook bevinden moogt, onzer gedachtig te zijn aan het altaar des Heeren. Bel. v. d. H. Aug. IX.

Onze Vader.--Wees gegroet.

Gedrukt bij F. J. Vanderwee en C.ie te Helmond.

EEN KORT INTERMEZZO: VOOR EEN TWEEDE MAAL EEN STEENDRUKKERIJ IN HELMOND.

In 1861 komt vanuit Weert, een zekere Jacobus (of Jacques) Smeets (36) in Helmond, in een achterhuis in de Veestraat, te wonen. Hij begint daar ter plekke een zelfde soort bedrijfje als dat Friedrich Wilke , zijn voorganger in Helmond tien jaar tevoren had laten varen, nl.een steendrukkerij.(37) Maar ook deze keer was dit speciale drukkersbedrijf geen lang leven in Helmond beschoren: het gemeenteverslag over 1862 meldt alweer de opheffing van het bedrijfje. Toch is Jacques Smeets tot 1866 in Helmond blijven wonen. Waarschijnlijk heeft hij in de tijd tussen de opheffing van de steendrukkerij en zijn terugkeer naar Weert geleefd van de inkomsten van zijn winkel annex boekbinderij, of hij zich in zijn latere Helmondse periode ook nog verder met boekdrukken heeft beziggehouden is onduidelijk. (38)

Model Litt. E.

No: 36

DIENST 1862

HOOFDSTUK III
AFDEELING
ARTIKEL 5 6
VAN DE BEGROOTING,
goedgekeurd bij besluit van Gedeputeerde Staten van 31 December 1861 G. S. 148

Zegge: 44.72

BIJLAGE DER REKENING No. 204

Gemeente Helmond.

BEVELSCHRIFT VAN BETALING.

De Ontvanger der Gemeente Helmond zal betalen aan Jacques Smeets Schoolhouder te Helmond wegens de gelden en drukloon der schoolkinderen en porto en meubelen voor de geldelijke bijdrage tot de onderhouding van een gezusterhuis

de Som van Vier en twintig gulden en

Vier en twintig Cent

volgens aangehechte Nota

Dit Bevelschrift wordt, mits behoorlijk voor voldaan geteekend en van de bovengemelde bescheiden voorzien, in de rekening over het jaar 1862 geleden.

Helmond, den 5 April 1862.

BURGEMEESTER EN WETHOUDERS,

J. A. Dungen. *Voorzitter.*

de Ruiter *Wethouder.*

Voldaan,

den 1862

Jacques Smeets.

✝

JESUS † MARIA † JOSEPH †

Bid voor de ziel van den Eerwaarden Heer,

ARNOLDUS VAN MOORSEL,

Geboren te HELMOND, den 17 Augustus, 1788.
Priester gewijd te BRUSSEL, den 26 Maart 1814.
Kapelaan benoemd te LOMMEL, den 18 Mei, 1814.
Administrator aldaar in . . . . . 1836.
Pastoor benoemd te LOMMEL, den 14 Junij, 1839.
Aldaar overleden den 17 Maart. . . . 1862.

Die er velen onderwijzen in den weg der regtvaardigheid, zullen blinken als sterren in alle eeuwigheid. Dan. XIII. 3.

Wees mij gedachtig, O Heer, en vergeet de goede diensten niet die ik bewezen heb aan het huis van mijnen God. II. Esdras XIII. 14.

Gij weet hoe ik van den eersten dag, dat ik onder U gekomen ben, met u heb omgegaan... God dienende in de ootmoedigheid mijns harte, hoe ik niets verwaarloosd heb van al wat u tot nut konde strekken. Act. XX. 18, 19, 20.

Ik heb eenen zegenrijken strijd gestreden ik heb mijnen loop voltrokken, ik heb het Geloof bewaard, overigens is mij de kroon van regtvaardigheid voorbehouden. 2. Tim. IV. 7. 8.

Gedenkt uwe oversten die u het woord Gods verkondigd hebben. En bid voor ons, Hebr. XIII. 7 18.

R. I. P.

Bij Jacques SMEETS, te HELMOND.

DE FA. ' N.H. VAN DEN BOOM.'

Ook in het geval van Nicolaas Hendrik van den Boom blijft de vraag open waar hij het vak van boekdrukker heeft geleerd. Nicolaas van den Boom stamde uit een redelijk welgesteld (39) Helmonds middenstandsgezin; zijn vader, Jan Cornelis van den Boom, was bakker van beroep. Na de dood van de ouders nam een collega van de vader, de Helmondse bakker Antonie van Hoof, de vier achtergebleven weesjes van den Boom als stiefkinderen in zijn huisgezin op.(40) In 1843, op veertienjarige leeftijd, ging Nicolaas naar het seminarie 'Beekvliet',(41)maar de geestelijke wijding heeft hij nooit ontvangen. Over zijn activiteiten in de periode tussen het afbreken

van zijn studie en zijn in de Helmondse drukkerswereld is mij niets bekend. De drukkerij annex boekhandel e.d. van Van den Boom was op hetzelfde adres als zijn woonhuis gehuisvest. Van ± 1856 tot 1871 bewoonde van den Boom (samen met zijn broer Hendrikus, die horlogemaker was) een pand aan de zuid-westhoek van de Markt te Helmond, tussen apotheek van Hoeck en 'De Eenhoorn',het pand van de fa. 'W.van Brussel en Zoon, de Louw!(42) In 1871, het jaar van zijn huwelijk, verhuist van den Boom naar een nieuw, door hem, gesticht woonhuis,gelegen tussen de woning van de koster van de Lambertuskerk en de herberg van Aug. Taabe (het latere hotel St.Lambert.) (43)

Nicolaas van den Boom was een ondernemend persoon: naast zijn boekhandel e.d. had hij ook (financiële) belangen in een van de eerste spijkerfabriekjes die toendertijd in Helmond werden opgericht.(44)

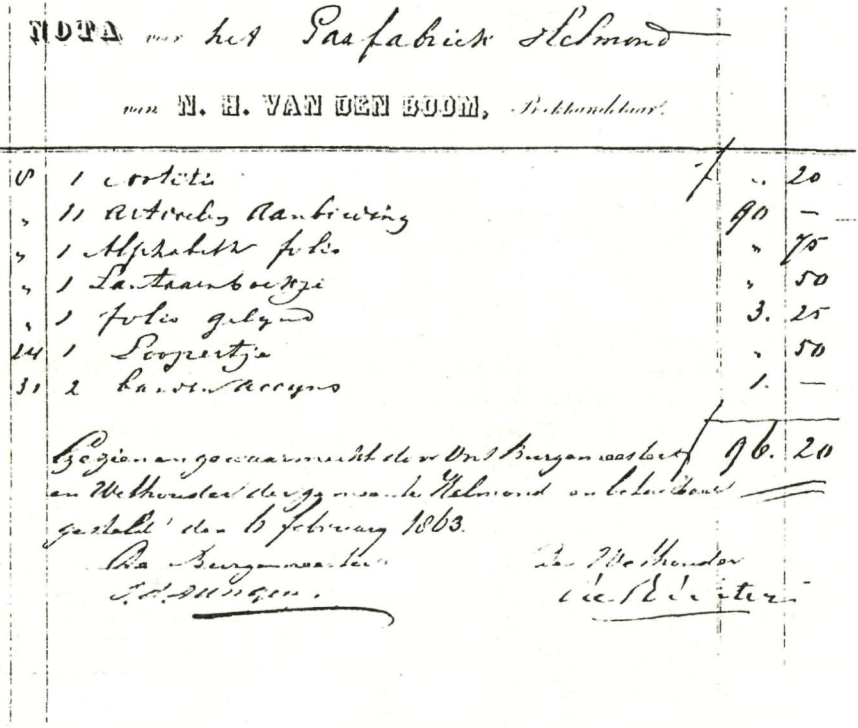

NOTA van het Pasfabriek Helmond

van N. H. VAN DEN BOOM, Boekhandelaar

1862				
Nov	10	1 corrette	7	20
"	"	11 Artikelen aanbieding	90	—
"	"	1 Alphabet folio	"	75
"	"	1 Lantaarnboekje	"	50
"	"	1 folio gelijnd	3.	25
Dec.	24	1 Loopertje	"	50
	31	2 Lauwe Aeroyno	1.	—
			96.	20

Gezien en goedgekeurd door Ons Burgemeester en Wethouders der gemeente Helmond en bekrachtigd gestelt' den 6 februari 1863.

De Burgemeester, T. H. Wagen.

De Wethouder, [illegible]

De boekdrukkerij en zijn (kantoor) boekhandel waren maar bescheiden van omvang en omzet. Van den Boom heeft zelden meer dan twee (boekbinders- of boekdrukkers) knechts in dienst gehad, en de winkel, waarvan de omzet, welhaast minimaal was, dreef hij alleen.(45) Zo'n twintig jaar, van 1856 tot aan 1876, het jaar van zijn dood, (46) heeft Nicolaas van den Boom eigenhandig het door hem gestichtte boekdrukkersbedrijf geleid. Ná zijn dood zal via zijn weduwe de drukkerij mog enkele jaren onder dezelfde firmanaam voortgezet worden, maar die periode vormt weer een aparte geschiedenis. Boekwerken zijn, zover ons bekend, niet door de firma gedrukt en/of uitgegeven. Wel drukte zij talloze programma's voor Philoteunia, stembriefjes voor de gemeenteraadverkiezingen, jaarverslagen van de Helmondse Kamer van Koophandel enz. enz.

TOCH WEER JANSEN.

Het jaarverslag van de gemeente maakt in 1866 voor de eerste keer melding van twee boekdrukkerijen: naast de fa. ' N-H. van den Boom ' houdt dan ook de fa. ' Bots & Jansen ' zich in Helmond met drukwerk bezig. J.H. Jansen heeft, ditmaal met Albertus Franciscus Bots (47) als vennoot, zijn oude stiel weer opgevat. Hoe de zakelijke verhoudingen tussen de twee vennoten lagen, hebben we niet kunnen achterhalen; zij hebben in iedergeval niet bij een Helmondse notaris een vennootschapsacte laten opmaken. Het bedrijfje was gevestigd op het nieuwe huisadres van de (inmiddels verhuisde) Jansen, en wel op de markt,langs het woonhuis annex ververij van Renier Diddens. (Later een deel van Promper, nu Blokker). Het pand was eigendom van Arnoldus Bots, die zelf, met zijn gezin het ernaast gelegen herenhuis bewoonde. (48) Na de dood van Albertus Fr.Bots (eind 1880) werd de firma niet direkt ontbonden. Waarschijnlijk heeft Bots Sr. toen de rechten van zijn zoon in de firma overgenomen. Toen ook hij, 9 maanden later, stierf, werd de ontbinding een feit. Jansen ging een nieuwe vennootschap aan, maar daarover later meer.(48a)

DE JAREN '70: HET GRAFISCH BEDRIJF BREIDT ZICH UIT.

De grafische nijverheid breidt zich in heel Nederland na 1870 sterk uit. Deze forse groei geschiedt aanvankelijk voor een deel onder invloed van een incidentele gebeurtenis als de afschaffing, in 1869, van het dagbladzegel.(49) Maar de toenemende vraag naar en de uitbreiding van de markt voor drukwerk wordt vooral door algemene factoren, als de bevolkingsgroei en het stijgende peil van de volksontwikkeling, veroorzaakt. Ook de economische groei, die in de jaren '70, dank zij de toen inzettende industralisatie, de bevolkingsgroei begon te overtreffen, had een positief effect. Er kwam nu in verhouding meer geld beschikbaar voor zaken, die, zeker in die tijd, een luxe waren, als boek- en drukwerken. (50) De afschaffing van het dagbladzegel zal voor het grafische bedrijf in Helmond wel geen direkte stimulans geweest zijn: de eerste nieuwsbladen verschenen hier pas in 1880. Daarentegen nam juist in de jaren '70 de nijverheid in Helmond een grote vlucht: de lucht werd steeds meer bewolkt door de rook uit de vele fabrieksgebouwen. De produktie nam toe, evenals het aantal arbeiders, de investeringen enz., de boekhouding werd ingewikkelder, de handelsrelaties talrijker enz. De groeiende industrie verbruikte steeds meer papier en drukwerk: niet alleen voor de in- en verkoop (zoals postpapier met gedrukt briefhoofd, factuur- en copieboeken, debiteurenstaten enz.) maar ook voor de eigen interne administratie (loonlijsten en arbeidslijsten, werkbriefjes enz.) In dit vroeg- geindustrialiseerde Helmond kwam een steeds groeiend fabrieksproletariaat te wonen. De mogelijkheden tot scholing waren voor hen zeer beperkt. Maar vooral na het verbod op de fabrieksarbeid voor jeugdigen (Kinderwetje van Van Houten, 1874), ging ook de arbeidersjeugd meer en geregelder naar school en werd het analfabetisme steeds meer teruggedrongen. Voor veel fabrikanten werd trouwens naast de specifieke vakkennis en werkkracht ook de algemene ontwikkeling van de arbeiders die zij in dienst namen, belangrijker, i.v.m de steeds ingewikkeldere machineriën , de organisatie die een fabrieksmatig produktieproces vereist enz. Ook kwamen er steeds meer en

steeds beter geschoolde vakkrachten op de fabrieken te werken, naast b.v. een groep van goed ontwikkelde , meer ambachtelijke fabrieksarbeiders, als de handdrukkers. Enkele boekhandelaren begonnen een leesbibliotheek voor diegenen onder de 'lagere'standen die voor hun ontwikkeling en/of ontspanning veel lazen, maar geen eigen boeken konden permitteren. (51)

Naast het, vooruitgaande, lager onderwijs, kregen de meergegoede standen in Helmond in 1867 de beschikking over de Rijks HBS. Daardoor konden jongens (en later ook meisjes) uit hun midden in eigen stad modern onderwijs volgen. En via leerlingen, oud-leerlingen en leraren had de school een stimulerende invloed op het sociale en culturele leven van de stad. Ook het-weliswaar in verhouding toenemende, maar getalsmatig maar zeer bescheiden- middenkader (zoals de boekhouders en andere kantoorbedienden op de fabrieken,(52) klerken bij het Kantongerecht of, bij notarissen e.d. beambten bij semi- overheidsinstellingen als post en spoorwegen, leerkrachten bij het lager en middelbaar onderwijs) zorgde vaak voor nieuwe impulsen in de Helmondse samenleving en het verenigingsleven.

Behalve de Rijks-HBS bestond er sinds 1865 de gemeentelijke tekenschool, waar zonen van zelfstandige ambachtslieden in de avonduren een algemeen technisch-theoretische opleiding kregen. Ook de handdrijvende middenstand en de zelfstandige ambachtelijke ondernemers maakten voor hun bedrijf steeds meer gebruik van de diensten van het grafische bedrijf. De rekeningen van kleine Helmondse ondernemers aan de gemeente, zijn rond 1850 nog bijna alle helemaal met de hand geschreven, in de jaren '70 worden echter steeds meer van dergelijke rekeningen uitgeschreven op gedrukt briefpapier. Ook voor de verpakking wordt de drukker ingeschakeld : het pakpapier wordt met een opdruk versierd enz.

Al de genoemde ontwikkelingen droegen er toe bij dat de Helmondse grafische nijverheid zich in de tien jaren tussen 1870 en 1880 veel sneller ontwikkelde dan de 25 voorgaande jaren, een groei, die vrijwel ononderbroken tot aan de wereldoorlog voortduurt. Het aantal arbeidskrachten in de grafische nijverheid neemt voortdurend toe, en, hoewel ze over meer bedrijfjes verspreid werken, neemt het gemiddelde personeelsbestand van de verschillende drukkerijtjes beduidend toe.

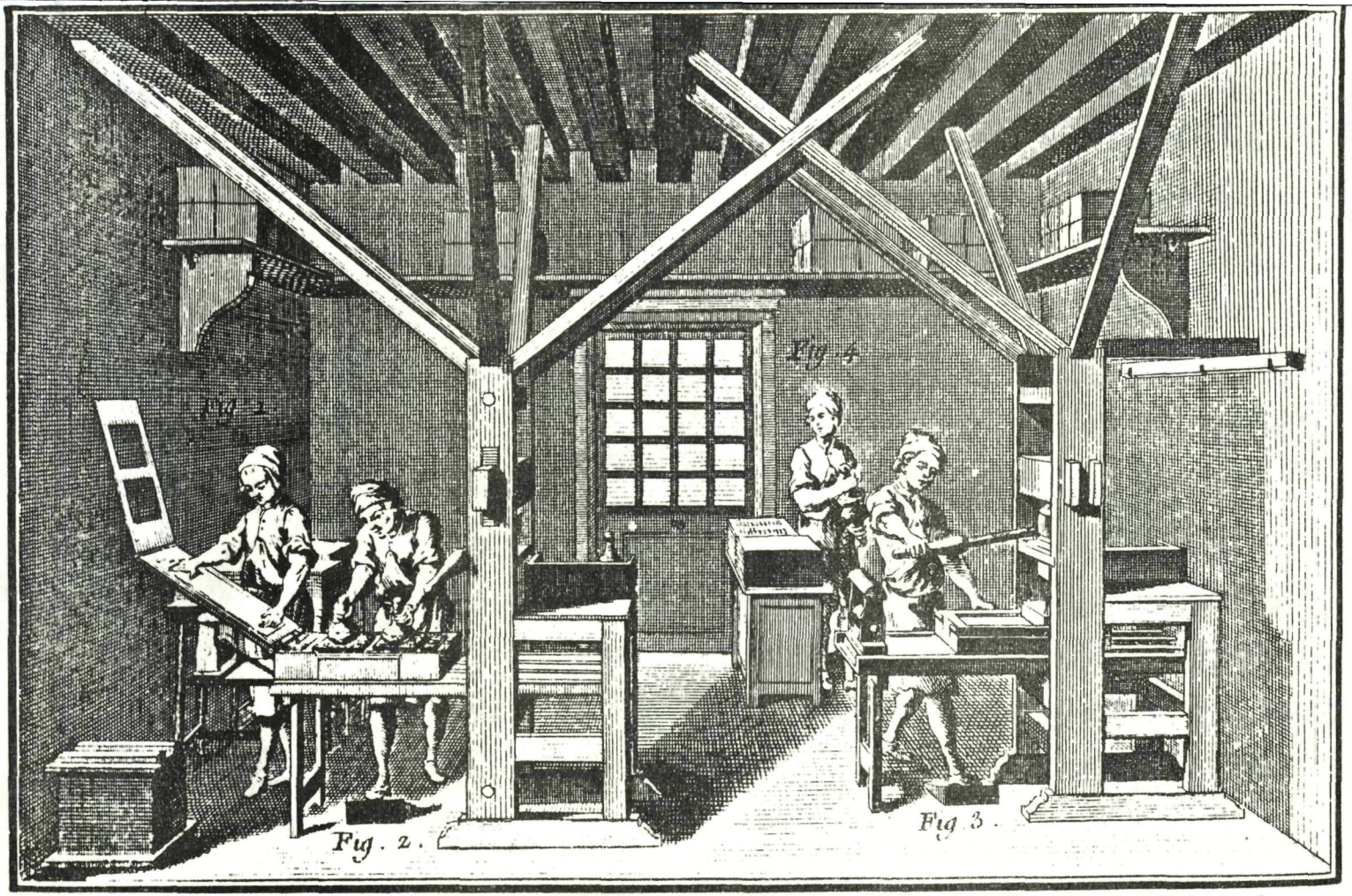

Interieur van een boekdrukkerij eind 18e eeuw (nr. de Encyclopedie van Diderot/D'Alambert)

En de productie neemt niet alleen toe door het inschakelen van meer arbeidskrachten, maar ook d.m.v. mechanisering. De oude houten handpersen worden vervangen door zogeheten degelpersen van gietijzer. Op deze min of meer geautomatiseerde, machines kon men een productie van 300 stuks per uur halen, tegen 100 à 150 op de oude persen, waarbij alle handelingen (zoals ininkten en het tot stand brengen van de druk)met de hand(kracht) moesten gebeuren . Daarnaast werden er ook zgn.'snelpersen' ingevoerd. Hierbij loopt de drukvorm (bv. het zetsel) op en neer onder een draaiende cilinder, die het papier meevoert en tegelijk voor de tegendruk zorgt. Door de draaiende beweging was een grotere druksnelheid mogelijk dan bij de op en neergaande beweging van de degelpers, vandaar de naam 'snelpers', (53) maar hierover de volgende keer mee.

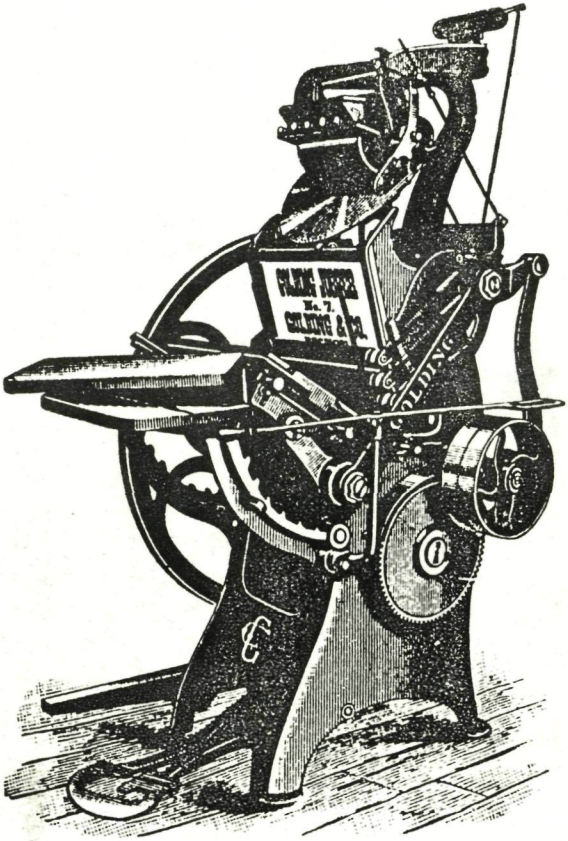

degelpers uit de V.S., ± 1850

Golding Jobber Press

AANTAL BOEKDRUKKERIJEN EN DE DAARIN WERKZAME ARBEIDSKRACHTEN.

JAAR	AANTAL DRUKKE-RIJEN.	ARBEIDERS MANNEN	JONGENS	TOTAAL
1871	2	-	-	4
1876	2	5	1	6
1877	-	4	3	7
1878	-	6	2	8
1879	3	7	3	10

NOTEN.

(26) GAH,Bev.Reg.1849-1860, dl.I fol.46 Ludovicus Josephus van der Wee, geb.20 jan.1827 te Helmond, boekdrukker. Hij wordt op 17 juni 1854 uitgeschreven naar 's Hertogenbosch.

(27) In 1851, het eerste jaar waaruit ons drukwerk van hem bekend is (verslag Vincentius-Vereniging te Helmond over 1850 - aanwezig op Bisschoppelijk Archief Den-Bosch, Archief parochie St.Lambertus-Helmond ± B 6-, en bidprentje Franc.Arn.Bots, gest. 20-07-1851 te Bergeyk - aanwezig op GAH, bidprentjescollectie Br.Barontius) is L.J. van der Wee 24 jaar oud. Het is zeer twijfelachtig of hij het vak ter plaatse bij A.H. Janssen, die van 1846 tot 1851 de enige boekdrukker in Helmond was, heeft geleerd. De twee knechts die Janssen in dienst had, woonden volgens het Helmondse bevolkingsregister beiden in de periode 1849-1851 bij hun patroon in, en waren beide uit het buitenland afkomstig. Volgens hetzelfde bevolkingsregister is van der Wee in dezelfde periode ook niet Helmond uitgeweest, om bv. elders als leergezel het boekdrukkersvak te leren. Het is natuurlijk goed mogelijk dat L.J. van der Wee in de periode vóórdat het bevolkingsregister in Helmond werd ingesteld, vóór 1849 dus, elders werkzaam is geweest, of dat hij, gezien de gebrekkige manier waarop de registers aanvankelijk gehanteerd werden, in de periode 1849-1851 toch een tijdlang uit Helmond is weggeweest.

(27a) GAH, Arch. 19e eeuw, Code van Bokhoven, no.106

(28) GAH, Bed.Reg.1849-1860, dl.I, fol.46: Franciscus Jacobus van der Wee (geb.24 juli 1794 te Antwerpen - gest.25 mei 1855 te Helmond) Opvallend genoeg geeft Franciscus van der Wee bij de aangifte van de geboorte van zijn zonen op geen beroep te bezitten en verklaart hij, wat ons voor een toekomstig boekhandelaar enigszins vreemd voorkomt, niet te kunnen schrijven.

(29) GAH, Not.Archieven, Not.van Bocholt,1854, no.154, 6 Juli.

(30) GAH,Bev.Reg. 1849-1860, dl.E,fol.101: Johannes Hubertus Jansen (geb.26 mei 1833 te Helmond) was de enige zoon van wijlen Renier Jansen, een winkelier, en Elisabeth Martens. Vóór 1860 verhuist het gezin Jansen (moeder-weduwe, zoon en vier dochters) van de Steenweg naar den Heuvel, waar Johannes als boekhandelaar vermeld staat. (GAH, Bev.Reg. 1849-1860, dl.D, fol.117)

(31) GAH,Bev.Reg. 1849-1860, dl.I, fol.46 en 5: Franciscus Fredericus Laurentius van der Wee (geb.11 april 1822 te 's Hertogenbosch) wordt 13 nov.1856 uitgeschreven naar Overasselt, waar hij tot kapelaan benoemd was . Hij was sinds 1848 conrector van de Latijnse school te Helmond. In 1874-1875 verschijnt van hem te 's Hertogenbosch een vertaling uit het Duits van: L.C.Bussinger: 'Het Leven van O.H.J.C.' (Zie verder over hem: J.Heeren: De Latijnse school te Helmond, afl.VIII, in: ZWV, 13 juli 1938).

(32) GAH,Not.Archieven, Not.van Bocholt, 1855, no.132.21 mei.

(33) Bij de overzichten van ambachten en nijverheid in de Helmondse gemeenteverslagen van 1850 tot 1865 wordt telkenjare maar één boekdrukker, tevens boekbinder, voor de stad vermeld.
In de registers van patentbelasting (die wat de gemeente Helmond betreft pas vanaf 1862/1863 tot 1865/1866 de enige die als boekdrukker vermeld staat en als zodanig in de belasting wordt aangeslagen.

(34) Op 18 maart 1856, bijna een jaar na het overlijden van zijn vader, laat F.F.L. van der Wee ('n deel van) de hem toebehorende inboedel en huisraad openbaar verkopen, om elders in de stad op kamers te gaan. (GAH,Not.Archieven, Not.van Bocholt, 1856, 18 mrt.,no.78) Bij deze verkoping worden ook enkele stukken geveild die vermoedelijk deel uitmaakten van de inventaris van de door van der Wee's gedreven boekhandel, maar drukkersgereedschappen worden bij deze veiling niet verkocht. Frans van Wee heeft de inboedel van de drukkerij dus vermoedelijk onderhands verkocht, aan ófwel zijn partner Jansen (via wie het later weer bij N.H.van den Boom terecht komt) ófwel direct aan N.H.van den Boom. Een andere mogelijkheid is dat de inventaris gesplitst verkocht is, gezien het feit dat in de periode maart-juli 1856 van beide laatstgenoemden drukwerk bewaard is gebleven. (Het oudste door ons gevonden, * drukwerk van N.H.van den Boom

is een bidprentje van Hubertus van Brussel, dat als overlijdensdatum 15 maart 1856 draagt. Het laatste, ons bekende, drukwerk van de firma ' F.J.van der Wee en Cie ' is eveneens een bidprentje, enwel van F.J.de Bruyn, gestorven 28 juli 1856 te Helmond.)

x Wel bevindt zich in de brochure-verzameling van het gemeentearchief Helmond een drukwerkje van ' N.H.van den Boom ' , met de titel 'Reglement voor de sociëteit Amicitia, opgericht 2 oct.1843', en op de omslag het jaartal 1854. O.i. staat het genoemde jaartal op het tijdstip waarop het betreffende reglement is vastgesteld, en gaat het hier om een herdruk uit latere tijden.

(35) Ná 1856 houden de leveranties van drukwerk, schrijfbehoeften door de fa. F.J.van der Wee en Cie, aan de gemeente Helmond op. De laatste afrekening van de gemeente met de firma dateert van 17 december 1856 (GAH,Bijl.bij de Rek., 1856, kasboek.)

(36) GAH,Bev.Reg.1860-1880, dl.I,fol.33 Jacobus Smeets (geboren 15 febr. 1827 te Weert) wordt 27 aug.1861 in het bevolkingsregister van Helmond ingeschreven en 10 oct.1866 weer uitgeschreven. Behalve zijn vrouw en kinderen staat van april tot sept.1862 ook nog de steendrukkersknecht Franciscus Gubbels (geb.24 juni 1833 te Weert) op hetzelfde adres (Veestraat A.25,23) ingeschreven.

(37) GAH.Pat.Reg.1862/1863, no.117 (Wijk A.26): Jacques Smeets, steendrukker (alleen), boekbinder en winkelier. In de patentregisters van ná 1863/1864 tot 1865/1866 zijn laatste verblijfsjaren in Helmond, komt Jaques Smeets merkwaardigewijs niet meer voor.

(38) Zie het bij de tekst afgebeelde bidprentje.

(39) Zijn vader had het huis, waarin zijn gezin woonde, inclusief het erachter gelegen waschhuis, erf en de moestuin, gelegen aan de Kampstraat, in eigendom. (GAH,Kad.legger, art.477)

(40) GAH, Bev.Reg. 1849-1860, dl.B.fol.90

(41) (F.C.J.Franssen), Geschiedenis van het Klein-Seminarie in het Bisdom 's Bosch - St.Michielsgestel, 1915, p.g.151.

(42) GAH, Bev.Reg. 1849-1860, dl.B.fol.78 en Bev.Reg.1860-1880 dl.B, fol.181 en 377 . Zie ook: J.Heeren, ' Uit de geschiedenis van het drukkersbedrijf te Helmond,'II, in: ZWV, 29 oct. 1927.

(43) GAH, Kad. legger, art.1426.

(44) Zie: Harkx, pg.159. De in 1864 aangegane vennootschap tussen N.H. v/den Boom en Thomas Royakkers werd in 1869 alweer ontbonden. (GAH, Not.Archieven, Not. Dijkhoff, 1869, akte no.146). Van den Boom gaat dan nog alleen verder (GAH, ingekomen stukken 1869, aanvrage van N.H. v/den Boom om vergunning oprichting draadnagelfabriek) in een achter zijn nieuwe huis aangebouwde bedrijfsruimte (zie noot 43), maar deze zelfstandige onderneming heeft waarschijnlijk niet lang geduurd, ze wordt althans zelf nimmer in de patentregisters vermeld.

(45) GAH, Patentregisters 1862/1863 (wijk B.no.74), 1863/1864 tot 1869/1870 (wijk B.98), 1870/1871 (wijk B 208), 1871/1872 tot 1876/1877 (wijk B.215). Volgens de jaarverslagen van de provincie Noord-Brabant werkte er op de ene boekdrukkerij te Helmond in 1857 2 knechts, en in 1861 2 volwassen knechts en één leerjongen.

(46) Nicolaas Hendrik van den Boom (Helmond, 13 aug.1829- Helmond 17 dec.1876) overleed na een langdurig ziekbed. Hij was eerelid van de H.Familie. (GAH, bidprentjes collectie).

(47) Albertus Franciscus Bots (Helmond,28mrt.1838-Helmond,22 dec.1880) was een zoon van Arnoldus Bots (Helmond 20 dec.1805 - Helmond, 26 sept. 1881) en daarmee een telg uit een al ouder, en in die tijd nog altijd vooraanstaand, Helmonds fabrikantengeslacht. Zijn vader was medeoprichter van de in 1861 gestichte textielfirma 'Bots & Pistorius'. (zie: Jac. Heeren, Oude Helmondse Families, IX, in: De Zuid-Willemsvaart, 4 maart 1935). Albertus Fr.trouwde in 1866 (in hetzelfde jaar vallen ook de eerste activiteiten van de firma 'Bots & Jansen ' *) met Maria Petronella van de Laar, de dochter van een tamelijk welgestelde Helmondse brouwer. Hij betrekt dan met zijn vrouw een woning in de Vee - straat om later zijn intrek te nemen in de oude herberg van zijn schoonvader, aan het Binderseind. (GAH, Bev.Reg. 1860-1880, dl.B, fol.177/ dl.A, fol.40 en dl.C, fol.57). In het bevolkingsregister staat hij op zijn ouderlijke adres, dus vóór zijn huwelijk, als fabrikant vermeld, na zijn huwelijk staat hij als boekhandelaar te boek. Mogelijk is hij eerst bij de zaken van zijn vader betrokken geweest, maar heeft hij zich al op jonge leeftijd terug willen trekken in het weinig riskante beroep van boekhandelaar, waarbij dan nog veel practische werkzaamheden (zoals het drukken), vermoedelijk door zijn vennoot zijn gedaan.

* De oudste, aan de gemeente gerichte, rekening van de fa.'Bots & Jansen', dateert van 4 juni 1866.(GAH, Bijlage bij de Rek., 1866)

(48) GAH, Kad.Legger, art.1225.

(48a) De fa. 'Bots & Jansen' was, i.t.t. concurrent Van den Boom,ook actief op het gebied van drukken én uitgeven van boekwerken. De volgende titels hebben wij kunnen achterhalen. (Mes,pg.4/5, 75,80,195)

- Nieuwe Fabelen voor de Nederlandsche jeugd. (E.A.A.Fritsen). 1868

- De eerewacht van het goddelijk Hart van Jezus benevens zes oefeningen van godsvrucht tot het Allerheiligste Hart van Jezus. 1869.

- P.Polet: Een woord over electrisch licht tegenover gasverlichting. 1878.

- A.v.d.Laar: Vicaris-Generaal. Introductio in S. scripturam 1879.

- Petit Formulaire de prières a l'usage des pensionats. 1879.

(49) M.Schneider, De Nederlandse Krant, A'dam,1968,pgs.155-163.

(50) Zie hiervoor: J.A. de Jonge, De industralisatie in Nederland tussen 1850 en 1914, 11.3.

(51) GAH, Coll.Kranten, Nieuws van de Week, 19 nov.1881: adv. Aug. Pellemans: leesbibliotheek vanaf woensdag 23 nov.weer open. idem, Nieuws van de Week, 10 mei 1884: adv. W.Verhallen: boeken te leen à 5 ct. p/week.

(52) GAH Coll.Kranten,Nieuws van de Week, 29 nov.1884: in 1877 is bij Prinzen & van Galbbeek de eerste kantoorbediende in dienst genomen. Op het moment van het bericht werken er al zes.

(53) Fons v/der Linden, De grafische technieken (de Bilt,1979), pg. 91-93.

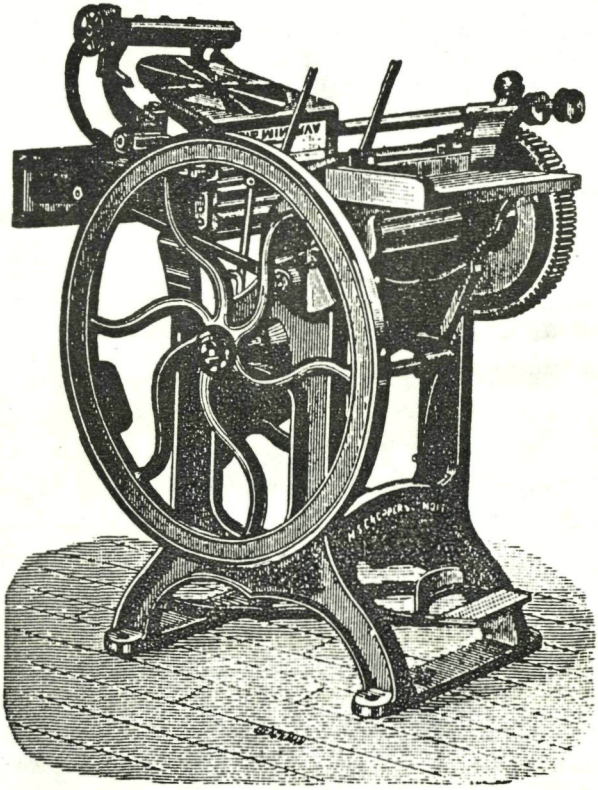

een voorbeeld van een (giet-)ijzeren deckel-pers uit Amerika ± 1860

Cropper Platen Press

BERICHT VAN DE ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP 2.

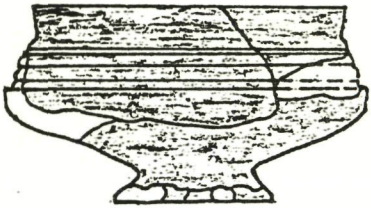

Vindplaats:"d'Oude Huys", Helmond,

Op 23 mei jl. startte de werkgroep, na overleg met drs. van Laarhoven van het gemeentemuseum, met een onderzoek van het voormalige fabrieksterrein van Carp in Helmond.

Dit naar aanleiding van het gegeven, dat op deze plaats in de middeleeuwen de eerste burcht van Helmond zou hebben gestaan. De mogelijkheid is dan namelijk niet uitgesloten, dat hiervan nog sporen in de bodem te vinden zijn. Bovendien was nu de gelegenheid voor een onderzoek aanwezig ivm. het bouwrijp maken van het terrein.

Het terrein is gelegen in de driehoek Eikendreef-Trambrugweg-Kanaaldijk ZW in Helmond: kaartblad 51 F Helmond en 51 H Mierlo schaal 1 : 25000 ; coördinaten x 173.300 en y 387.425.

Na onderling overleg werd besloten twee proefsleuven te graven aan de zijde van de Trambrugweg.

De sleuven (putten), nrs.1 en 2, lagen evenwijdig aan elkaar op een afstand van 175 cm en waren resp. 250 x 65 en 200 x 76 groot.

Omdat put 2 maar een kort leven gekend heeft, wordt hiervan eerst een korte beschrijving gegeven.

De oosthoek werd uitgegraven tot 120 en de westhoek tot 75 cm. beneden het maaiveld. De put bevatte zeer veel puin; gevonden werden enkele scherven aardewerk, bakstenen met mortel, leisteen, glas. Ook werd een nog niet nader gedetermineerd houten voorwerp gevonden. Deze put werd, na het bezoek van de provinciaal-archeoloog Drs. Verwers op 29 mei, op zijn advies weer vol gestort.

OPGRAVING CARP-USFA HELMOND, 23, 29 EN 30 MEI 1981.

PROEFSLEUVEN.

SLEUF 1.

1 : 50

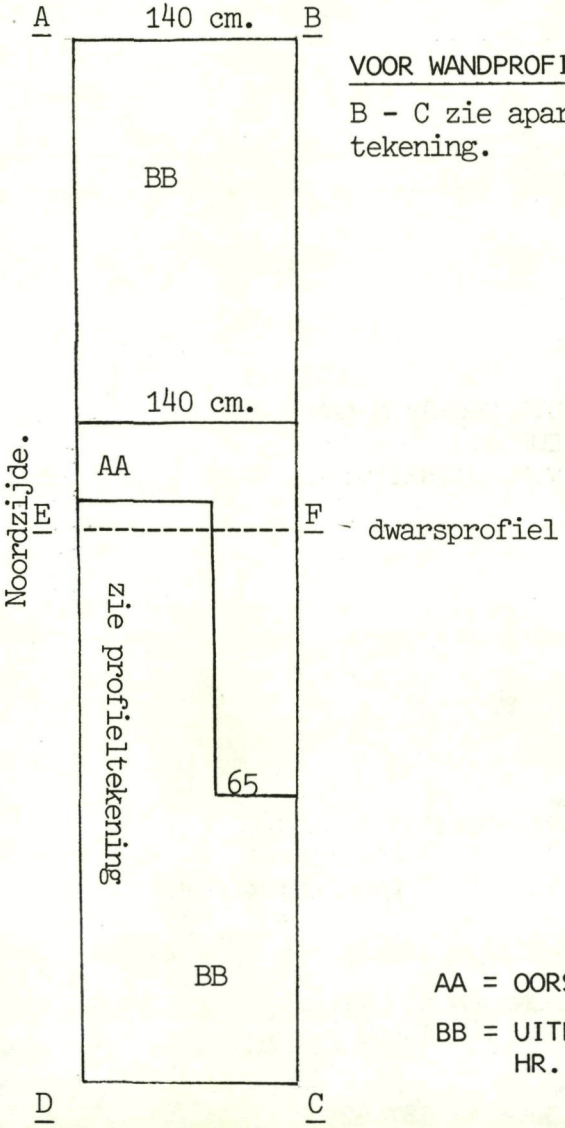

VOOR WANDPROFIEL :

B - C zie aparte tekening.

AA = OORSPRONKELIJKE SLEUF

BB = UITBREIDING OP ADVIES HR. VERWERS.

SLEUF 2.

1 : 50

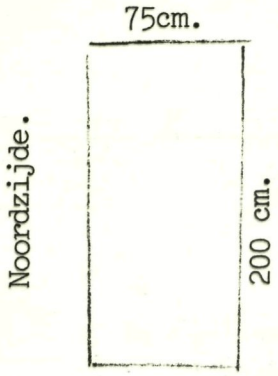

DEZE SLEUF EVENWIJDIG GEGRAVEN AAN
OORSPRONKELIJKE SLEUF 1.
LATEN VERVALLEN I.V.M. UITBREIDING
SLEUF 1.

LIGGING TERREIN:

HELMOND DRIEHOEK: TRAMBRUGWEG
EIKENDREEF
KANAALDIJK Z.W.

KAARTBLAD: 51F HELMOND EN 51H MIERLO
SCHAAL 1 : 25000

COÖRDINATEN: X 173.300 X 387.425

CARP-USFA 30-05-1981 ZUIDWAND SLEEF 1

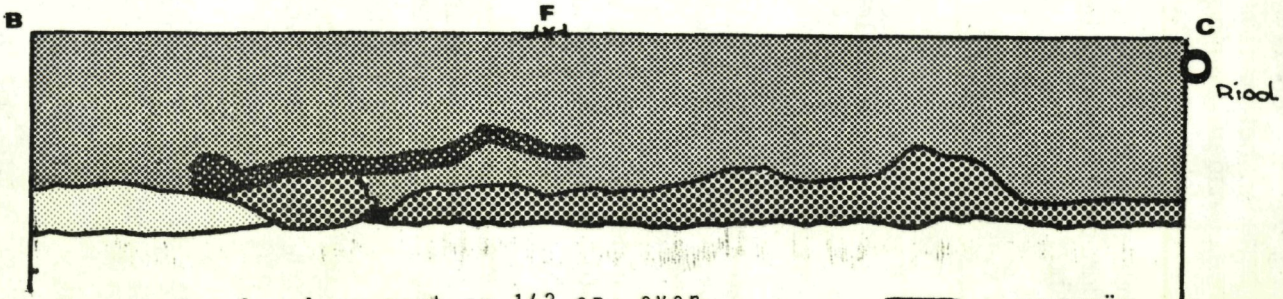

groengrijze leemlaag gaat op 142 cm. over in zwarte laag

VOORWAND SLEEF 1

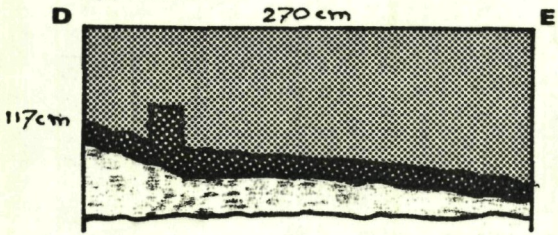

DWARSPROFIEL SLEEF 1

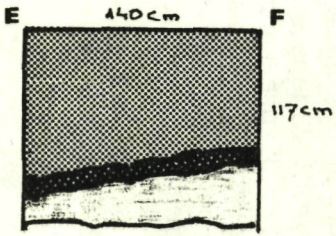

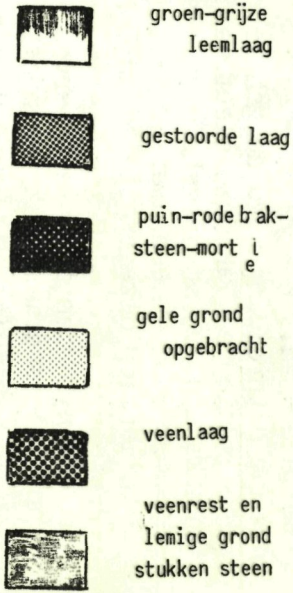

Put 1 was oorspronkelijk 250 x 65 cm.groot maar werd later op advies van Drs.Verwers vergroot tot 680x140 cm. Op de eerste dag werden op 105 cm beneden het maaiveld enkele stukken hout gevonden, maar bij nader onderzoek bleek, dat dit hout niets met één of andere constructie te maken had.
Na de uitbreiding werd de gehele put uitgegraven tot 140 cm diepte. Van deze sleuf werden drie wandprofielen getekend n.l. van de gehele zuidwand, een gedeelte van de noordwand en een dwarsprofiel.
Opvallend op deze profielen is de laag puin van rode baksteen.
Gevonden werden diverse scherven aardewerk, leisteen, een ½ kloostermop, bakstenen met mortel,geoxydeerd glas. Ook werden enkele grondboringen verricht waarbij bleek, dat tot 290 cm diepte de moederbodem (dekzand) nog niet was te bespeuren. Elders op het terrein werd deze laag op ruim 3 meter diepte aangetroffen.
Tevens werden grondmonsters genomen van het veen uit de wanden en de bodem van deze put. De monsters werden ter bestudering aan een bioloog doorgegeven.

Drs. van Laarhoven was op 23 mei op de opgraving aanwezig; ook wethouder van Alphen gaf blijk van belangstelling voor ons werk.

De provinciaal-archeoloog drs.Verwers bezocht met drs. van Laarhoven de opgraving op 29 mei; hierbij werden van de vakman de nodige instructies ontvangen hoe verder te gaan.

De heer van Berlo van onze groep maakte de nodige opnamen van het project terwijl mevrouw van Eyck op voortreffelijke wijze voor de koffie en mevrouw van Hooydonk voor verfrissingen zorgde.

Onze voorzitter de heer van Hooydonk, heeft op zich genomen de gevonden scherven aardewerk nader te beschrijven.

Al met al fijne interessante dagen voor onze werkgroep en wij zijn inmiddels al weer diverse dagen in touw geweest.

namens de archeologische werkgroep.,

A.Swinkels.

J.H.VAN HOOYDONK:"MIDDELEEUWS AARDEWERK UIT D'OUDE HUYS"

Als de oude burcht van Helmond ligt op het perceel "d'Oude Huys", waarop alle historische bronnen wijzen, moeten ook in de periferie van het terrein vondsten wijzen op menselijk gebruik in de Middeleeuwen. Onderzoekingen aan de rand van het gebied werden gestart, omdat het centrale gedeelte nog niet voor onderzoek vrij gemaakt is.
Hoewel het terrein na een rust van vijf eeuwen, door de bouw en uitbreiding van een fabriekscomplex drastisch verstoord is, kunnen niet alle resten verdwenen zijn. De proefsleuf, gegraven door de archeologische werkgroep gaf al die moeilijkheden weer. Rioolbuizen en leidingen verstoorden de bodem soms tot dieper dan 1,5 meter. Daar werd nog "modern" materiaal gevonden. Toch kon onder een dikke koek van oud baksteenmateriaal een niet-gestoorde laag vrijgelegd worden; een laag groen-grijze leem met veenresten.
In die ongestoorde laag kwam een tweetal aardewerkfragmenten te voorschijn. De veenresten boven de laag wijzen op een oude waterloop, die-later-met oud baksteenpuin was volgestort.
De gevonden scherven onderbouwen de theorie dat vanaf het eind van de twaalfde eeuw dit terrein bebouwd werd. Op een diepte van 1.40 meter werd een randfragment van een grauw-grijze kogelpot gevonden; een stuk hardgevormd aardewerk (zie plaat 1) dat tussen de 10e en 12e eeuw vanuit het Duitse Rijnland werd geexporteerd. Iets minder diep (1.15 m.) maar in dezelfde ongestoorde laag, werd gevonden een halsfragment van een fraaie Pingsdorf buikpot uit het begin van de 13e eeuw (zie plaat 2) . De scherf markeert een bewogen stuk Helmondse geschiedenis en wel de overgang van Helmond als vrije heerlijkheid naar schenking aan Brabant rond 1220.
De laag waarin genoemde scherven eeuwenlang bewaard bleven, was later afgedekt met een dikke puinlaag van oranje-rode baksteen van velerlei formaat, waaronder enkele kloostermop-achtige fragmenten.

Plaat 1: KOGELPOT, handgevormd, eind 12e eeuw.

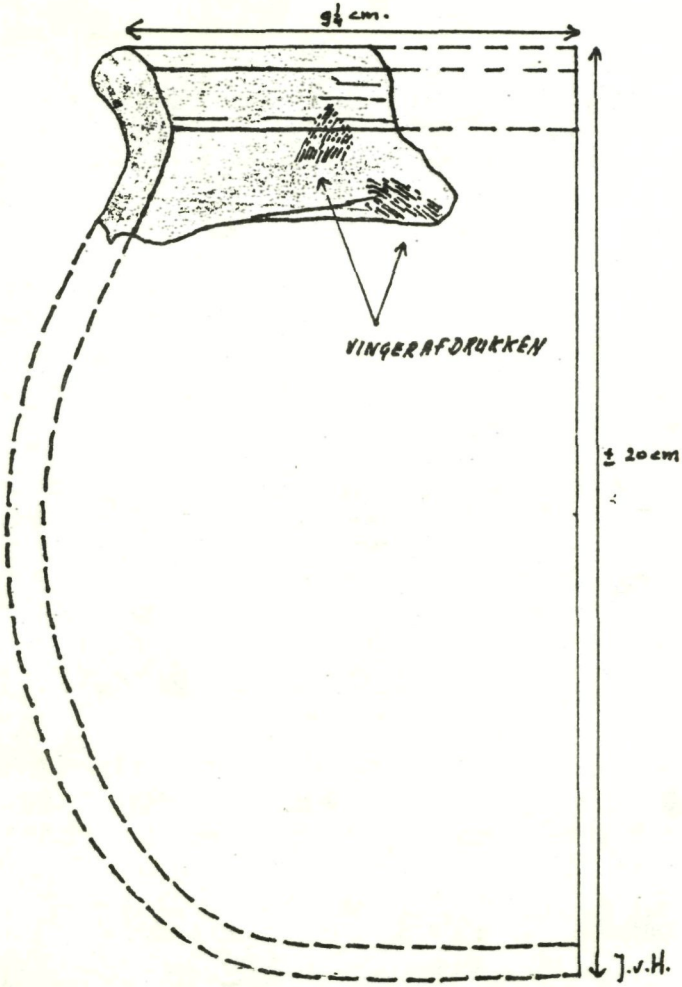

Herkomst: Duitse Rijnland: Paffrath ? Siegburg ?
zwart-grijs aardewerk, ongeglazuurd,
scherf lichtgrijs.
handgevormd kogelrond lichaam met verticale
krassen in de uitwijkende rand.
Mondrand of lip aan de binnenzijde 1 cm breed
afgeplat.
Vingerafdrukken in de hals en schouder van de pot.
Vindplaats: "d'Oude Huys", Helmond.

Plaat 2: BUIKPOT, gedraaid, begin 13e eeuw.

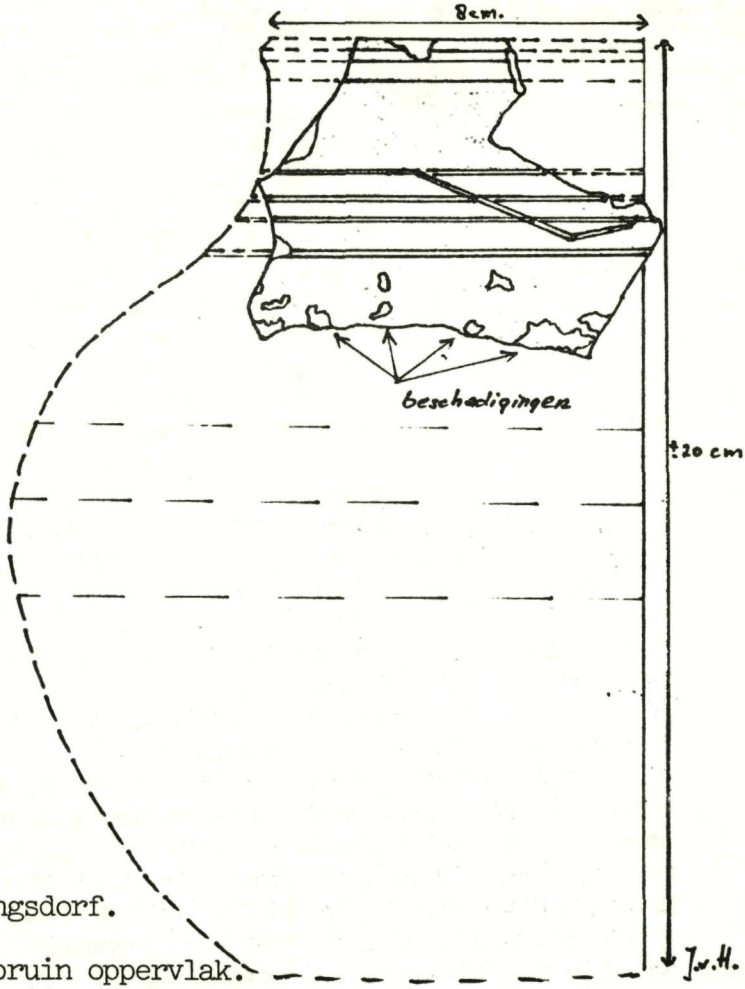

Herkomst: Pingsdorf.
hardgebrand,
donkergrijs-bruin oppervlak.
Scherf lichtgrijs.
Fraai geprofileerde lip of mondrand
hals glad.
Op de schouder drie sterk geprofileerde draairingen.
Bij het indrukken van de bovenste draairing is de "nagel" van de pottenbakker uitgegleden.
Vierde draairing zwak zichtbaar.
Kenmerkend voor het begin van de 13e eeuw is de kleiverdikking in de overgang van schouder naar hals.
Vindplaats: "d'Oude Huys", Helmond.

Tussen deze aaneengekoekte puinlaag zaten enkele fragmenten 14e en 15e eeuws aardewerk. Geen jonger materiaal; dat zat in de gestoorde lagen.
Een voorlopige conclusie: het oude baksteenpuin schijnt afkomstig van de afbraak van de burcht, daar tussen geraakten wat aardewerkresten eveneens uit die burcht.
Na reconstructie bleken de scherven afkomstig te zijn van een fraaie Rijnlandse drinkbeker uit de 14e eeuw (zie plaat 3) en van twee ragfijn gedraaide Siegburgschaaltjes (zie plaat 4), beide mooie voorbeelden van niet-alledaags servieswerk.
Interessant voor Helmond is dat vrijwel identieke schaaltjes gevonden werden bij de opgravingen van de burchten Merwede, Heemskerk, de Binckhorst en Nuwendoorn. Het "jongste" fragment toonde een halsfragment van een cylinderhalskruik uit de 15e eeuw. (zie plaat 5). Een bewijs dat we hier met inventarisfragmenten van de Berlaers, de heren van Helmond, te doen hebben, zal nooit gegeven kunnen worden. Een duidelijke aanwijzing in die richting kan echter amper ontkent worden.
Deze proefopgraving heeft inmiddels wel aangetoond dat het terrein vanaf de 12e eeuw bewoond is geweest.
Verder onderzoek -indien mogelijk gemaakt- naar het centrum van het terrein, kan nog voor aangename verrassingen zorgen. Vooral de vermoedelijke binnengracht moet veel materiaal bevatten.
Naast het genoemde materiaal werden uiteraard meer scherven gevonden. De scherven boden geen of weinig aanwijzingen om een reconstructie mogelijk te maken. Een zwart-grijs vrij dun scherfje moet van een klein kookpotje afkomstig zijn (10e tot 12e eeuw) en een groot bodemfragment van een kan, vermoedelijk eind 14e eeuws uit Siegburg.
Bij het determineren van de scherven en de reconstructie is vooral gebruik gemaakt van:

Gisela Reiniking- von Bock: "Steinzeug" Köln 1976[2]
en voorts van
- Warren E.Cox: "The book of Pottery and Porcelain" Volume I New York 1970.
- Herbert Lepper e.a. "Steinzeug aus dem Raerener und Auchener Raum" Aachen 1977.
- Dr. J.G.N. Renaud: "Middeleeuws Ceramiek" Den Haag 1976.

Plaat 3: DRINKBEKER, 14e eeuw.

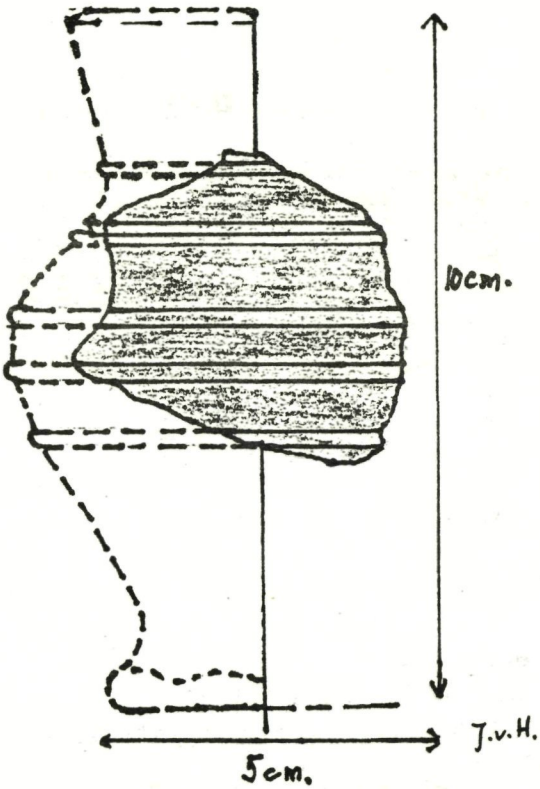

Herkomst: Rijnland.
Geel aardewerk met lichtbruin zoutglazuur.
geringd buikig lichaam.
Geknepen voet ?
uitlopende mond.
Datering 14e eeuw, vermoedelijk 2e helft,
gebaseerd op een ingesneden en een opliggende
draairing, die hals en schouder scheidt.
In de 15e eeuw wordt deze "scheiding"
daar niet meer toegepast.
Sierlijk voorbeeld van servieswerk.
Vindplaats: "d'Oude Huys", Helmond.

Plaat 4: SCHAALTJE, 14e/15e eeuw.

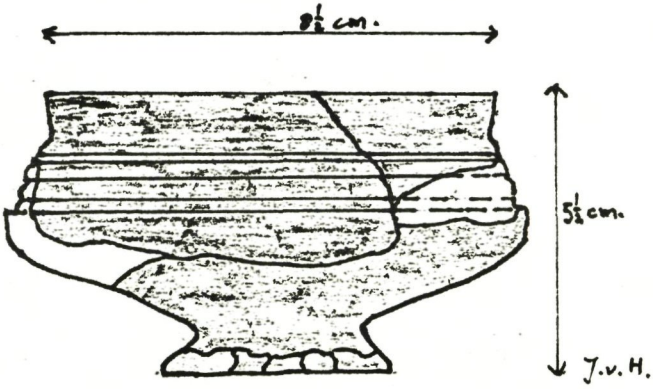

Herkomst: Siegburg.
Witgrijs, zwak beige-rood gevlamd.
Op geknepen voet, voetlobben ingeknepen
na het draaien.
Fraai met draairingen geprofileerde schouder.
Zwak naar buiten gebogen mond met afgeronde mondrand.
Dit soort schaaltjes is in groot aantal in Siegburg
vervaardigd.

Eenzelfde soort schaalfragment werd eveneens
ter plekke aangetroffen.
Dit scherfje biedt te weinig gegevens om te
kunnen reconstrueren.
De schouder is met vier zwakke draairingen
versierd. De hals is onversierd met sterk afgeronde
mondrand.

Vindplaats: "d'Oude Huys", Helmond.

Plaat 5: CYLINDERHALSKRUIK, 15e eeuw.

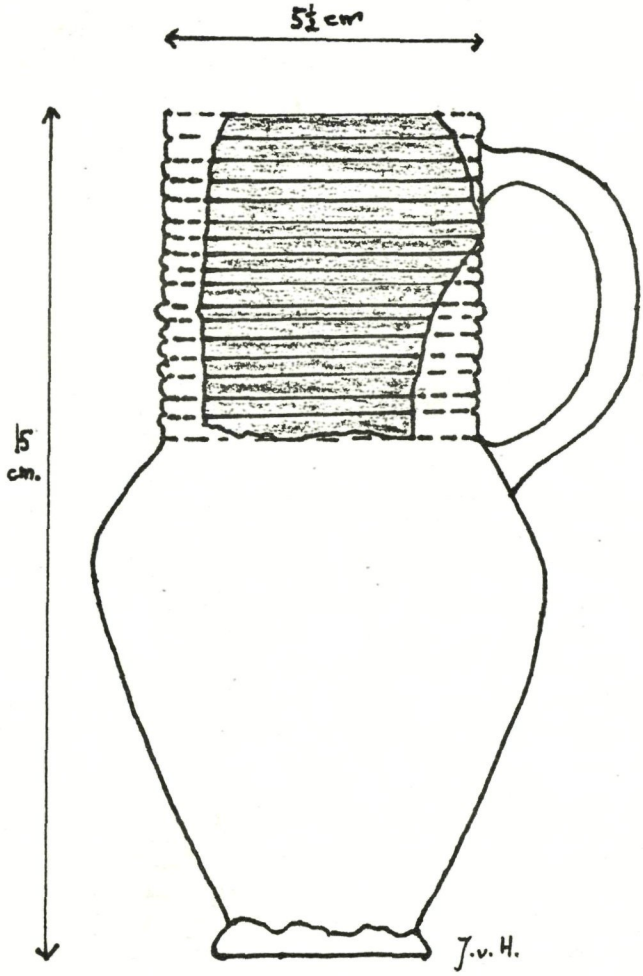

Herkomst: Siegburg ?
Lichtgrijs aardewerk.
Met bruin leemglazuur aan één zijde van de kruik.
Cylinderhals vol versierd met draairingen waarvan de middelste ring sterker geprononceerd is.
Buik, oor en geknepen voet verloren gegaan.
Afgeronde mondrand.

Vindplaats: "d'Oude Huys", Helmond.

drs G.v.HOOFF

PIET DE WIT HATéMA

(deel 4)

DE MOLTONDOEKENFABRIEK NABIJ HET SPOOR.

In een voormalig constructiewerkplaats.

De bedrijfsruimte in de Kerkstraat was al spoedig veel te klein om alle orders, die de Wit in binnen - en buitenland wist binnen te halen, behoorlijk op tijd te verwerken. Piet de Wit zag dus uit naar een ruimer pand. Juist in die tijd stond even over het spoor, nabij de spoorwegovergang aan het Hoogeind, een fabrieksgebouw leeg. Het gebouw had tot kort daarvoor dienst gedaan als constructiewerkplaats van de firma Vinckers en Stork. (11) Het gebouw lag met zijn oostkant tegen de Aa en het fabrieksterrein werd verder belend door de firma Th.Royakkers aan het zuiden, en aan de westkant door de gebouwen van de -sinds 1900 Koninklijke- cacaofabriek. Aan de noordzijde liep de openbare weg,die naar het Hoogeind leidde. Aanvankelijk huurde de Wit het pand, maar in augustus 1906 werd hij eigenaar.(12) Begin 1905 kwam de vergunning af om in dit gebouw met de produktie te starten.(13) De blauwdruk die bij de aanvrage voor bovengenoemde vergunning hoort, doet het voorkomen alsof het gebouw alleen gebruikt zou worden voor de voor- en nabewerkingen. (Zoals het verven van de garens en de kant en klare dekens, het ruwen, en het klaarmaken voor verzending.) Zegsmannen van Jac.Heeren, die in deze fabriek hadden gewerkt, vertelden hem, dat in het deel van het gebouw rechts van de ingang, nooit de machines waren geplaatst die oorspronkelijk op de tekening stonden aangegeven. In deze afdeling stonden direkt al in het begin een vijf- of zestal revolvergetouwen. Het was in die dagen niet moeilijk om aan textielmachines te komen, omdat juist toen daarvan een grote overproduktie in Duitsland bestond. Er werden van daaruit dan ook regelmatig zeer voordelige aanbie-

dingen gedaan. De eerste ruw machines die Piet de Wit aanschafte kwamen uit Montfort (een plaatsje in Limburg ten zuiden van Roermond) en uit Mönchen-Gladbach. Uit deze laatste stad was ook de decateur-machine-voor het strijken en kalanderen (gladwalsen) van de stukken afkomstig. Voor de aandrijving van de machines werd aanvankelijk een locomobiel gebruikt. Daarop zat een fluit om het begin en einde van de werkdag aan te geven,maar, omdat hij een eender geluid maakte als de fluiten van de vlakbij passerende treinlocomotieven, ontstond er in het begin meermalen verwarring.

In de gemeenteverslagen over de jaren 1905 tot 1907 is er geen sprake meer van de firma de Wit en Co., maar wordt het bedrijf van Piet de Wit voortaan als moltondekenfabriek P.J.J.de Wit vermeld. Volgens het verslag van 1906 had het bedrijf eind van dat jaar een 55-tal personen in dienst (vnl. meisjes en vrouwen), maar in dit aantal zijn waarschijnlijk nog altijd de thuiswevers inbegrepen. Volgens mondelinge inlichtingen uit latere tijd waren er in de fabriek zelf niet meer dan 30 mensen werkzaam. Voor de drijfkracht en verwarming zorgden een stoommachine en twee stoomketels. Machinist was een zekere Vrens den Bokkenboer, een volslagen onbekwaam man, die geen andere aanbeveling mee had gebracht dan dat hij wel eens op een locomotief gestaan had.

De nieuwe fabrieksruimte was een vrij duistere ruimte, waarvan de vloer ongeveer een meter beneden het omliggende terrein lag, reden waarom men bij de ingang via een schuin aflopende entree het gebouw binnenkwam. Het gemiddelde dagloon voor een fabrieksarbeider in Helmond, lag ook bij Van Vlissingen toen op één gulden en een dubbeltje, Piet de Wit betaalde echter ƒ.1,20, wat hem door andere fabrikanten wel kwalijk werd genomen, maar waardoor hij wel verschillende arbeidskrachten naar zijn bedrijf wist te lokken. De verdiensten van de wevers, die bijna allemaal per stuk werkten en wier loon per zoveel 100 of 1000 schot werd berekend, zat daar niet veel boven of onder. Omdat het weefwerk dat bij Piet de Wit verricht werd vrij eenvoudig was, hoefde de personeelsleiding ook niet zo nauw te kijken bij het aannemen van personeel: vaak waren het werklieden, die ner-

gens anders aan de slag konden komen. De produktie bestond toen nog altijd vnl. uit de zgn. Kafferdekens: lichte en dunne dekens die van katoenafval e.d. vervaardigd waren, en in wit, rood en een bruine kleur werden geverfd.

Jan Peynenburg, die we in het fabriekje in de Kerkstraat al als een soort werkmeester zijn tegengekomen, was ook op de nieuwe fabriek belast met toezicht op het werkvolk. Daarnaast moest hij de door de thuiswevers afgeleverde stukken controleren en had hij de eindcontrôle over de afgewerkte stukken.

UITBREIDING, BRAND & HEROPBOUW.

Begin februari 1907 werd de vergunning verleend om bij het bestaande fabrieksgebouw, een weverij, pakkamer en kantoor op te richten.(14) Een half jaar later op 6 september 1907, brak er echter een geweldige brand uit, de eerste in een reeks van velen. De brand was ontstaan in de ruwkamer aan de nieuwe, grote ruwmachine.(15) De schade werd geraamd op 20.000 gulden. Met de wederopbouw werd nog dezelfde maand begonnen.(16) Hoewel nog altijd een 25-tal thuiswevers in Helmond en Gemert werden gebruikt om dekens te weven, gebeurde dit steeds meer machinaal. Per 1 october 1907 kwam Hans Bollen als weversbaas in dienst. Hij was niet alleen getouwsteller, maar moest er ook voor zorgen dat de weefsters voorruit konden, en hen te vrede houden, een niet geringe taak, zoals hij later aan Jac.Heeren vertelde. Er was heel wat tact bij nodig en soms kwam er ook wel een grote mond of een krachtterm bij te pas. Kon nl. een wever/weefster niet goed voorruit bij gebrek aan garen of omdat het garen van zo'n slechte kwaliteit was dat het voortdurend knapte, dan betekende dat voor hen ook direct een vermindering van hun toch al zo karige verdiensten. Het nieuwe produkt molton dekens, werd aanvankelijk bij Swinkels geverfd. Later gebeurde het roodverven van deze dekens (lappen van 1.50 bij 2.00 meter en van 1.20 bij 1.90 m.) in eigen beheer.

Om wat garens betreft wat minder afhankelijk te zijn van zijn leveranciers in het buitenland (vnl.het Rheinland en Saksen), ging Piet de Wit zich wat meer oriënteren op de techniek van het spinnen, een onderdeel van de textielindustrie die toen in Helmond nog geheel ontbrak. In 1907 - 1908 volgde hij een cursus aan de Königliche höhere Preusische Textilschule te Mönchen-Gladbach om zich de techniek van het spinnen van de zgn. Slauch-cops eigen te maken. De steeds toenemende bedrijfsactiviteiten vonden nu dus in een vergrote nieuwbouw plaats en ook het getal machines en het aantal werklieden nam met sprongen toe. Zo waren er eind 1907 minimaal een vijftig-tal arbeiders in de fabriek zelf werkzaam. (17)

N O T E N.

(11) De machinefabriek Vinckers en Stork te Helmond werd opgericht bij akte van 30 sept.1893, als vennootschap tussen
- Johannes Meinardus Vinckers en
- Koenraad Stork,
beiden fabrikanten te Helmond. Vinckers, geboren te Kampen was eerder, vanaf 1888 tekenaar op de machinefabriek van Th.Royakkers te Helmond geweest. Koenraad Stork was een telg uit het beroemde Twentse industriëlengeslacht, dat vnl. haar woonplaats te Hengelo had. Bij akte van 17 augustus 1904 werd de vennootschap weer ontbonden en 11 october 1904 vond de openbare verkoop van de inventaris plaats.

(12) Op 3 augustus 1906 werd dit fabrieksgebouw, ten overstaan van Joh.Martin Dijkhoff, notaris te Helmond, door de heren Johannes Meinardus Vinckers te Kampen en Koenraad Stork, wonende te Zwolle,verkocht aan de heer Petrus J.J.de Wit,fabrikant wonende te Helmond, voor de som van 8750 gulden.Het wordt in deze acte omschreven als "eene fabriek met erf gelegen te Helmond, kadastraal bekend sectie C nummer 3339, groot tien aren, veertig centiaren, met de daarin bevindende stoomketel, stoommachine, drijfwerk en alle andere zaken, welke de wet in art. 563 van het B.W.onroerend door bestemming verklaart."

(13) GAH, doos hinderwetvergunningen P.de Wit 1904-1927, verzoek oprichting weverij, ververij en ruwerij dd. 19 dec.1904, verleend d.d. 25 jan. 1905. (Hoogeind, sektie C.no.3339, wijk F.no.6) De vergunning voor het gebruik van de stoomketel werd al eerder verleend (GAH, ing. stukken,1904, no.329, d.d. 26 oct.1904).

(14) GAH, Coll.kranten, Het Nieuws van de Week, 9 febr. 1907.

(15) GAH,Coll. Kranten, Het Nieuws van de Week, 7 sept. 1907.

(16) Zie noot 13, vergunning verleend 30 sept.1907.

(17) Volgens J. van Liempt was hij, toen hij in 1907 bij de Wit in dienst kwam, het zeven en veertigste lid van het toenmalige fabriekspersoneel. (Zie noot 9.)

J.H. VAN HOOYDONK:

EEN ROMEINSE MUNT UIT STIPHOUT.

Een lid van onze heemkundekring, mevrouw Hollestelle, informeerde ons over een romeinse munt in haar bezit. Volgens haar gegevens werd de munt in het begin der vijftiger jaren gevonden. De gemeente Stiphout liet toen een gleuf graven door het terrein van de Oude Toren. Daar werd die munt gevonden door dhr. van Stiphout uit Stiphout. Het kleine koperen muntstuk draagt de beeldenaar van keizer Probus, die over het Romeinse rijk heerste van 276 tot 282. Daarmee is de datum van gebruik en verlies ongeveer bepaald: na 276.
Het muntstukje hoort thuis in een periode van anarchie, troonstrijden en machtsgrepen van generaals. De Pax Romana is dan ten einde. Keizer Probus poogt dan ook zijn machtsaanspraken een goddelijke achtergrond te geven door op de tegenzijde van de munt de oppergod Jupiter af te beelden.
Het muntje is een zgn. Antoninianus, een nieuwe muntsoort sinds 260, waarbij de omvang van de munt sterk verkleind wordt en het materiaal inferieur is aan de oude romeinse munten.

Foto G van Berlo

Een Antoninianus is aanvankelijk een verzilverde koperen munt waarvoor na korte tijd ook al géén zilver meer werd gebruikt.
In onze streken is in die jaren de onrust groot. De Franken zijn er in geslaagd de Rijngrens te doorbreken en trekken in heen en weergaande expedities door Toxandrie.
In Luxemburg zijn bij St.Mard ruim 18.000 Antoniniané gevonden, waaronder van keizer Probus. Haastig begraven? De munt van Stiphout lijkt niet tot een muntschat behoord te hebben, maar is vermoedelijk verloren.
Boeiend is wel de vindplaats, de Oude Toren , liggend aan een oude verbindingsweg met Lieshout, waar een "Romeins" inlandse nederzetting is gevonden en Mierlo waar een Romeins toponiem en urnevelden, bewoning in dezelfde tijd aangegeven.
Dank zij Mevr. Hollestelle kan nu ook Stiphout aan de lijst van vindplaatsen uit de Romeinse tijd worden toegevoegd . Met de drie munten uit de Molenstraat, een munt uit de Kerkstraat, is de Stiphoutse munt nu de vijfde munt die op het grondgebied van het huidige Helmond gevonden is, afgezien nog van vage mededelingen over een muntschat die "in de omgeving van Helmond" gevonden zou zijn .
De hier beschreven munt is in particulier bezit.

Bronnen:

- Zadoks-Jitta-van Es: Muntwijzer voor de Romeinse tijd. Bussum 1974.

- Kultuurhistorische Verkenningen in de Kempen dl.II Oisterwijk 1961.

- D.P.Blok: De Franken in Nederland. Bussum 1979.

NOOIT GEZIEN MISSCHIEN ?

DE WATERMOLENWAL MET BRUG OVER DE OUDE AA (± 1917)

Het gebouw op deze kiek rechts huisvestte ten tijde van de opname waarschijnlijk de kantoorboekhandel NESTOR, waar men ook lichtdrukken kon laten maken en briefhoofden kon laten ontwerpen. Later werd het pand het hoofdkwartier van de Helmondse afdeling van het Rode Kruis. Voor zware verkeersongevallen in eigen omgeving hoefden de vrijwilligers van het Rode Kruis waarschijnlijk, bij ongewijzigde verkeerssituatie, niet te vrezen. De overgang over de brug was nl. lange tijd voor alle motorrijtuigen verboden. (Zie het verkeersbord aan de linkerkant van de brug). Het witte huis op de foto was op het tijdstip dat de opname gemaakt werd, het woonhuis van de leerlooier FRITS STEVENS. De erachter gelegen gebouwen hoorden bij de door hem gedreven leerlooierij, toendertijd mog de enig overgeblevene in Helmond. Frits Stevens was de derde generatie van een Helmondse leerlooiers/schoenmakers/slagersfamilie, die terugging op Franciscus Arnoldus Stevens (Huissen,28 Juli 1808 - Helmond, 2 maart 1865).Deze vestigde zich ± 1830 te Helmond, om als leerlooier bij een van de drie Helmondse leerlooierijen in dienst te treden. In 1833 trouwt hij met Johanna Maria Beelen, de dochter van een meester schoenmaker uit Amsterdam. Had hij haar soms leren kennen toen hij bij haar vader stage liep ? Met de kroost uit dit huwelijk legde het echtpaar de grondslag voor nu nog steeds levende Helmondse ambachtelijke onderneminkjes. Bij welke Helmondse leerlooier Franciscus Arnoldus in dienst is geweest was niet te achterhalen: rond 1830 waren er een drietal leerlooierijen in Helmond,één van Johannes Hockers (dat na diens dood overging aan Jan Leyten, die het gebouwtje in 1843 liet slopen) (GAH,Kad.Legger.arts. 168 en 513) één van Willem Prinzen (GAH,Kad.Legger , art.305) die het pand later tot pakhuis liet inrichten, en één in het bezit van Jan Adam Swinkels, een rijke

Foto Th van Mierlo

boer die op de Pannenhoef huisde. Deze looierij op de marktstraat, (naast de grote witte villa van de Van Vlissingens) gaat na diens dood over aan familieleden, en de laatste daaruit, Anna Maria Swinkels, verkoopt ± 1860 het huis en de daarachter gelegen moestuin , looierij/erf aan Franciscus Arnoldus Stevens. (GAH, Kad.Legger, arts.375,745,1129 en 1133). Na de dood van Frans Stevens komt deze onroerende goederen aan zijn oudste zoon Johan Adam (Helmond, 31 dec.1834 - Helmond, 19-11-1912). Het terrein liep door van de marktstraat tot aan de wal, waar waarcshijnlijk het Aa-water werd gebruikt om de huiden te spoelen. In het piepklein winkeltje aan de markt werden niet direkt kant en klare schoenen verkocht, maar schoenen aangemeten. (J.S.Fentener van Vlissingen, Herinneringen aan een vorige generatie, z.p. 1957, pg.28). Jan stevens gaat in 1893 een vennootschap aan met zijn jongere broer Augustinus Franciscus (Helmond, 28 juni 1838 - Helmond, 15 dec.1909), (GAH.Not.Arch. Not.Dijkhoff, 1893, no.203, 4 sept.) Wat beide vennoten

1905
Januari 18 5 Kilo saaiinsmeer 13.00
2% - .26
12.74

inbrachten is helaas in de akte niet vermeld, maar het gezamenlijk kapitaal bedroeg ƒ.14.000,- een voor die tijdwaarlijk geen klein bedrag ! Jan Stevens had echter een druk beklante schoenmakerij en veel knechts in dienst. Hoewel beide broers als leerlooier in de akte vermeld staan is het waarschijnlijk dat August zich vooral met het looien bezig hield. (Hij woonde tenslotte al sinds 1877 op de Wal naast de looierij) (GAH,Bev. Reg.1860-1880 dl.A,fol.77) De firma was bedoeld om leder te fabriceren, en handel daarin en in huiden en schors te drijven. Uit de vermelding van schors bij de omschrijving van de handelsdoeleinden kunnen we concluderen dat door de gebr. Stevens eind 19e eeuw nog steeds de natuurlijke looimethode werd gehandteerd,zoals die al eeuwen bestond. In de loop van de 19e eeuw werd de zgn. statische looimethode (uitsluitend m.b.v. plantaardige looistoffen, zoals bv. (eike)schors)steeds meer vervangen door de zgn.dynamische looing, d.m.v. chemische, sterk geconcentreerde extracten. Looien werd zo een kwestie van enkele maanden , i.p.v. zoals voorheen, jaren. Als gevolg van deze ontwikkeling deed ook het moderne industriële grootbedrijf haar intrede in deze voorheen ambachtelijke bedrijfstak.Op veel dorpen, en ook in de steden, verdwenen dan ook langzamerhand de kleine ambachtelijke looierijen. In Helmond was het aantal leerlooierijen in de 19e eew van één in het begin van de eeuw via 2 à 3 rond het midden van de eeuw, op het eind van de eeuw (na 1883) weer op één teruggezonken.

Rond 1903 vond er een splitsing plaats van de goederen van Jan Adam Stevens, waaronder dus ook de looierij en het erf afgebeeld op de foto, inbegrepen waren.Waarschijnlijk dat de twee vennoten hun gezamenlijke onderneming verdeelden met het oog op een zelfstandige toekomst voor hun zonen. Frans Stevens, de zoon van Jan kreeg vermoedelijk de winkel annex schoenmakerij,zijn neef Frits de leerlooierij toebedeeld. Godefridus Christianus Hendricus Stevens (Helmond 6 juli 1878 - Helmond, 6 febr.1932) was de één na oudste zoon van August Stevens. Zijn oudste broer Franciscus Arnoldus werd slager, zijn jongste broer, naar zijn vader August gedoopt,werd evenals Frits leerlooier. Frits zal het vak wel vnl. thuis bij zijn vader geleerd hebben, zijn broer ging ,

wat toen nog gebruikelijk was, al op jonge leeftijd(vanaf zijn veertiende in de leer bij diverse collega's van zijn vader, o.a. te Oss, Venlo, Maastricht en Gulpen). Van 1909 (het jaar waarin zijn vader sterft) tot 1916 woont Frits Stevens met zijn zus Johanna in het woonhuis bij de looierij op de Watermolenwal. Na het vertrek van zijn zus in '16 woont hij er vijf jaar alleen, totdat hij in 1921 op 43-jarige leeftijd alsnog trouwt. Kinderen komen er niet uit dit huwelijk. Op 6 febr.1932 doodt Frits Stevens zijn vrouw om daarna de hand aan zichzelf te slaan. Meteen een vreselijk einde van het leerlooiersambacht in Helmond.